

Revolutionen som kom av sig

Hjalmar Branting (med käpp mitt i bilden) försöker lugna ner känslorna när en demonstration är på väg att övergå i kravaller 1917.
Foto: Pressens Bild

Poliskommissarie Anders Gustaf Kempe – glöm honom aldrig. 21 april 1917 tjänstgjorde han i Stockholm, när en så kallad hungerdemonstration i huvudstaden riskerade att spåra ur utanför själva riksdagen. Polismästare Tamm skulle precis höja armen för att ge order om att slå ned demonstrationen med våld, när han fann sig ”*arresterad*” av sin egen underordnade Kempe – som resolut släpade in honom i riksdagshuset. Det blev inget blodbad den dagen.

Det blev ingen revolution heller – och hade förmodligen inte blivit det heller för de upprörda känslorna till trots fanns det inga riktiga revolutionära förutsättningar. Revolter är en sak, revolutioner något helt annat. För de senare krävs ledning, politiska program och organiserad mobilisering. Sverige 1917 var, särskilt under vintervintern, ett land på gränsen till hungersnöd med svåra politiska motsättningar, men vi var också ett land som decennierna före första världskriget åtnjutit stadigt ökat välstånd och framför allt: med smärre undantag (till exempel Amalthadådet 1908) inte hade större erfarenheter av politiskt våld.

Men var inte bara 1917 en generalrepetition, som Sydsvenska Dagbladets tidigare politiske chefredaktör Per T Ohlsson skriver i sin aktuella bok ”*1918. Året då Sverige blev Sverige*”? Var det inte istället 1918 som var omvälvningarnas stora år? Året då det, enligt samme Ohlsson, ”*allt stod och vägde*”.

Nja, för svenska förhållanden möjligen. Om det stod och vägde mellan å ena sidan demokrati och å andra sidan revolution. Sverige var nämligen redan halvt demokratisk. Och någon revolution stod inte för dörren.

Den stora inrikespolitiska frågan 1918 var införandet av allmän och lika rösträtt – för både män och kvinnor – också till riksdagens första kammare. Till andra kammaren rådde nämligen redan just allmän och lika rösträtt, fast bara för männen. Den reformen hade genomförts av högerns Arvid Lindman redan 1907. Därmed hade den demokratiska principen slagit igenom, vilket typiskt nog glömts bort i modern svensk populärhistoria. 1918 återstod bara att låta samma princip få genomslag till första kammaren, samt att utsträcka rösträtten också till kvinnorna.

Inte så bara, naturligtvis.

Första kammaren utsågs indirekt via landstingen och valen till dessa var i sin tur fortfarande graderade i förhållande till förmögenhet. Högern (då under andra partinamn än det som sedermera blev Högerpartiet) dominerade första kammaren, men efter andrakammarvalet 1917 tillsattes en regering av liberaler och socialdemokrater, baserat på majoritetsförhållandena. Det rådde alltså olika majoriteter i de båda kamrarna och den konservativa majoriteten i förstakammaren kunde blockera politiska beslut tagna i andrakammaren.

Det går att förstå egenintresset! Högern ville ogärna släppa ifrån sig förstakammaren, vilket var det sannolika resultatet i händelse av lika rösträtt. Då är det, åtminstone för moderna människor, svårare att förstås motståndet mot kvinnlig rösträtt. Argumentationen utgjorde olika varianter på temat att kvinnan dels hade lite för klen intellekt, dels att de sämre sidorna av politiken skulle förstöra kvinnans mjukare (och därmed högre!) natur.

I praktiken handlade det om en fördröjningsstrid. Våren 1917 hade expeditionsministären Hammarskjöld (i praktiken konservativ) tvingats bort till förmån för en högerregering ledd av Carl Swartz från Norrköping. Swartz tillhörde den moderata högern och var pragmatisk, han kunde dessutom komma överens med Socialdemokraternas Hjalmar Branting och det var då – redan i april 1917 – som revolutionsrisken desarmerades. Swartz förbjöd uppsättande av beväpnade borgerliga så kallade skyddskårer i utbyte mot att Branting garanterade demonstrationer som inte spårade ur, i synnerhet första maj.

Det fungerade faktiskt hyggligt. Socialdemokraterna dominerades av reformister och LO agerade också återhållsamt. 1917 och framför allt 1918 präglades av strejker, men de samma var sällan politiska utan hade framför allt sin grund i ekonomiskt missnöje (livsmedelsbrist och reallöne försämringar på grund av hög inflation). Den ryska februarirevolutionen 1917 väckte visserligen stora förhoppningar och inte bara bland socialdemokrater utan också liberaler, men den påföljande kalabaliken dämpade entusiasmen och oktoberrevolutionen närde fasa hos alla.

Eller nästan alla. Dagens vänsterparti, då under namnet Sveriges socialdemokratiska vänsterparti, grundades redan våren 1917 och anammade strax bolsjevismen, med åtföljande krav på en revolution också i Sverige. Men det folkliga stödet saknades, även bland arbetare. Försöket till finsk revolution hade förskräckt de flesta svenskar, men samtidigt påvisade det efterföljande inbördeskriget att de röda saknade militär förmåga. I Sverige var förutsättningarna än sämre, för trots oro inom försvaret för revolterande soldater, var de flesta lojala. De svenska så kallade hemmabolsjevikerna själva var revolutionsromantiker utan egna militära erfarenheter, i ett land där våld var en saknad ingrediens i den politiska kulturen.

Så hur gick det då? Jo, ganska svenskt! Höstvalet 1917 vanns alltså av liberaler och Socialdemokrater och en ny regering under liberalen Nils Edén efterträdde ministären Swartz. Regeringen försökte flera gånger genomdriva kravet på full demokratisering (inklusive kvinnlig rösträtt), men det var först i november 1918 som högern föll till föga, med åtföljande beslut om fullständig demokratisering och kvinnlig rösträtt under en urtima riksdag i december. Härvidlag spelade moderata politiker som Swartz, liksom några av näringslivets främsta företrädare stor roll för utgången – liksom Gustav V. På andra sidan går det inte att underskatta Brantings modererade hållning, i synnerhet som han pressades till en hårdare politik från den egna vänsterflygeln. I praktiken var det också Branting som begravnade republikkravet.

Även om utgången blivit en annan sent i november, hade resultatet knappast blivit ens något seriöst revolutionsförsök – men däremot säkert ökad polarisering och oroligheter. Även om förutsättningarna för en röd revolution alltså var dåliga, var revolutionsskräcken emellertid verklig och bidrog säkert till att högern mjuknade, liksom att den demokratiska vänstern agerade försiktigt.

Det fattades emellertid också andra politiska beslut 1918, vilka på sikt var nog så revolutionerande och som det finns all anledning att minnas. 14 juni, på torsdag för exakt hundra år sedan, avskaffades till exempel den så kallade rotegången tillsammans med de förfärliga fattigauktionerna och ersattes med en modern fattigvårdslag. Istället för fattigstugor fick vi ålderdomshem och vägen mot Välfärdssverige tog sin början.

Källa: <https://www.nt.se/ledare/ledarkronika/artikel/revolutionen-som-kom-av-sig/lymoxo71>

Ledarkrönika (2018-06-11 04:00) av Hans Stigsson – NT Norrköpings Tidningar